

УДК 329.058. (430)(4-11) “2017”

Ганна Харлан

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
відділ історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України,
Інститут історії України НАН України (м. Київ, Україна),
annaharlan@ukr.net

СХІДНА ЄВРОПА В ПРОГРАМНИХ ДОКУМЕНТАХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ФРН НА ВИБОРАХ ДО БУНДЕСТАГУ 2017 РОКУ

Статтю присвячено дослідженню специфіки зображення регіону Східної Європи в програмах основних політичних сил Німеччини на парламентських виборах 2017 року. Позиції партій охарактеризовано згідно з офіційними результатами виборів до Бундестагу 2017 року. Проаналізовано передвиборчі програми шести партій, яким вдалося подолати прохідний бар'єр.

Актуальними аспектами зовнішньополітичного дискурсу напередодні парламентських виборів залишалися анексія Криму і війна на сході України, Мінські домовленості та антиросійські санкції. Християнсько-демократичний союз / Християнсько-соціальний союз на чолі з федеральною канцлеркою А. Меркель вважає одним із найважливіших завдань східної політики врегулювання російсько-українського збройного конфлікту, яке має проходити не у воєнній, а виключно дипломатичній площині. Позиція ХДС / ХСС загалом узгоджується з положеннями передвиборчих програм Вільної демократичної партії та “Союзу 90 / Зелених”, які залишаються одними з найбільш послідовних прихильників України.

Представники Соціал-демократичної партії Німеччини вважають, що в майбутньому Україна повинна стати “містком” між Росією та Заходом, а також акцентують увагу на необхідності скасування антиросійських санкцій за умови суттєвого поступу в реалізації Мінських домовленостей. Ультраправа “Альтернатива для Німеччини” та посткомуністи з партії “Лівих” утрималися від оцінки російсько-українського збройного конфлікту. Натомість вони активно виступають за скасування антиросійських санкцій, а передумовою тривалого миру на території Європи вважають насамперед розрядку у відносинах із Російською Федерацією.

У висновках зазначається, що всі учасники “великої коаліції”, яку було сформовано за підсумками федеральних виборів 2017 року, поділяють погляди федеральної канцлерки на врегулювання російсько-українського конфлікту політико-дипломатичними засобами. Також одностайними виявилися позиції учасників коаліції щодо антиросійських санкцій. Цей факт дає підстави сподіватися на подальшу активну участь ФРН у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту.

Ключові слова: ФРН, політичні партії, Східна Європа, Україна, Росія, ЄС, Бундестаг, Християнсько-Демократичний Союз, Християнсько-Соціальний Союз, Соціал-Демократична партія, “Альтернатива для Німеччини”, Вільна демократична партія, “Ліві”, “Союз 90 / Зелені”.

Hanna Kharlan
PhD in History, Researcher,
Department of modern History and Policy,
Institute of History of Ukraine NAS of Ukraine (Kyiv, Ukraine),
annaharlan@ukr.net

EASTERN EUROPE IN THE PROGRAM DOCUMENTS OF POLITICAL PARTIES OF FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY IN ELECTIONS TO THE BUNDESTAG 2017

The article covers the specific depiction of Eastern Europe in the programs of the main political forces in parliamentary elections in Germany 2017. The positions of the parties according to the official results of the election to the Bundestag 2017 were described. The election programs of the six parties that managed to overcome the barrier were analyzed.

Annexation of Crimea, the war in eastern Ukraine, Minsk agreements and anti-Russian sanctions were the important aspects of foreign policy discourse on the eve of parliamentary elections. Christian Democratic Union / Christian Social Union led by the Federal Chancellor A. Merkel considers the settlement of the Russian-Ukrainian armed conflict through not military, but solely diplomatic efforts as one of the biggest challenges of eastern policy. The position of the CDU / CSU in general is conformed to the provisions of election programs of the Free Democratic Party and “Alliance 90 / The Greens,” which still are among the most consistent supporters of Ukraine.

Representatives of the Social Democratic Party of Germany believe that in future Ukraine should become a “bridge” between Russia and the West, and emphasize the need to abolish the anti-Russian sanctions if the significant progress in the implementation of the Minsk agreements will be made. Extreme right “Alternative for Germany” and the post-communists from “The Left” party refrained from assessing the Russian-Ukrainian armed conflict. Instead of it, they actively advocate the abolition of anti-Russian sanctions, and consider detente in relations, especially with Russia, as a precondition for lasting peace in Europe.

In the conclusions it is stated that all members of the “big coalition”, which was formed following the results of the federal election of 2017, share views of the Chancellor on the settlement of the Russian-Ukrainian conflict by political and diplomatic means. In addition, the participants of the coalition were in agreement about the anti-Russian sanctions. This fact gives the reason to hope for subsequent active participation of Germany in resolving the Russian-Ukrainian armed conflict.

Key words: the Federal Republic of Germany, political parties, Eastern Europe, Ukraine, Russia, EU, Bundestag, Eastern European Politics, the Christian Demo-

cratic Union, the Christian Social Union, the Social Democratic Party, "Alternative for Germany", the Free Democratic Party, "Left", "Alliance 90 / The Greens".

Останні парламентські вибори виявилися справжнім політичним землетрусом для ФРН. Упродовж майже шести місяців, які минули після 24 вересня 2017 року, Німеччині довелося пережити серйозну політичну кризу, пов'язану з формуванням урядової коаліції. Спочатку блок ХДС / ХСС, який підтримали 33% виборців, вів перемовини з представниками Вільної демократичної партії та "Союзу 90 / Зелених". Ці політичні сили мали високі шанси увійти до складу урядової коаліції на правах молодших партнерів. Партійні кольори її потенційних учасників збігаються з кольорами прапора Ямайки, тому коаліція була названа ім'ям цієї острівної держави. Проте в ніч на 20 листопада 2017 року голова ВДП Крістіан Лінднер відмовився від подальшої участі в консультаціях щодо коаліційних переговорів. Своє рішення лідер вільних демократів пояснив суттєвими ідеологічними розбіжностями з іншими фракціями. Зрештою втретє на федеральному рівні в історії Німеччини після третього жовтня 1990 року було сформовано "велику коаліцію" у складі ХДС / ХСС та СДПН. Коаліційний договір підписано 12 березня 2018 року, а через два дні лідерку ХДС / ХСС Ангелу Меркель було переобрано федеральним канцлером на четвертий термін. Отже, до осені 2021 року східноєвропейську політику ФРН формуватиме "велика коаліція" на чолі з федеральним канцлером А. Меркель. Проте наразі в Бундестазі працюють одразу шість фракцій, одна з яких представляє правопопулістську "Альтернативу для Німеччини" (далі — АдН). У цьому контексті актуальним є дослідження розділів, присвячених зовнішній політиці, передвиборчих програм німецьких політичних партій, яким вдалося подолати прохідний бар'єр на виборах до Бундестагу 24 вересня 2017 року. Зміст цих документів дає можливість схарактеризувати бачення представниками німецької політичної еліти політико-географічного регіону Східної Європи та перспектив приєднання східноєвропейських держав до процесів європейської інтеграції.

Водночас науковий і практичний інтерес до зовнішньополітичних стратегій німецьких парламентських партій зумовлюється роллю, яку відіграє ФРН у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту. Ангела Меркель як "остання захисниця ліберального Заходу" від самого початку зайняла принципову позицію, спрямовану на розв'язання української кризи політико-дипломатичними засобами. Федеральний канцлер була одним з ініціаторів запровадження антиросійських санкцій, активно долучилася до роботи "нормандського формату" разом з Парижем, Києвом і Москвою, а також взяла безпосередню участь в узгодженні та підписанні Мінських домовленостей. Проте водночас варто зважати на

той факт, що А. Меркель змушена узгоджувати власні дії з партнерами за “великою коаліцією”. Зокрема, предметом критики політичних опонентів федерального канцлера став проект будівництва газопроводу “Північний потік-2”, який до того ж завдав значної шкоди українським інтересам¹. За словами німецького дослідника Я. Берендса, “газопровід Nord Stream — який побудували незважаючи на протест Польщі — став символом німецько-російської співпраці, що не звертає уваги на країни Східної Європи”².

Позиції партій та окремих представників політичної еліти ФРН щодо Східної Європи частково зображені в статтях українських науковців. Зокрема, дослідниця Т. Сидорук наголосила на модифікації німецької східної політики внаслідок російсько-українського збройного конфлікту, а також на можливій зміні парадигми зовнішньополітичної стратегії ФРН щодо держав, на які поширюється дія програми ЄС “Східне партнерство”³. Зважаючи на результат, який здобула АдН, дослідження, присвячені цій політичній силі, заслуговують окремої уваги. Вищезазначена тема знайшла певне висвітлення в українському науковому дискурсі. Наприклад, формування та місце АдН у спектрі правих популістських сил ФРН дослідив А. Мартинов⁴. Також окремі аспекти діяльності цієї партії схарактеризовані в публікаціях М. Копиленко⁵ та О. Іванова⁶.

За переконанням професора Єльського університету Тімоті Снайдера, сучасна інформаційна війна “кидає виклик усьому європейському порядку, як і Україні. Може, не так сильно, не так болісно, але тепер це та сама загроза. І в цьому сенсі європейське майбутнє залежить від ук-

¹ Харлан Г.О. Трансформація позицій політичних партій ФРН щодо східноєвропейської політики (2005–2017 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*, 26 (2017), 310–311.

² Берендс Я. Кінець “східної політики”? *Historians.in.ua* : веб-сайт. URL: <http://www.historians.in.ua/східної/index.php/en/dyskusiya/1426-yan-berends-kinets-skhidnoi-polityky> (дата звернення: 20.08.2019).

³ Сидорук Т.В. Роль Німеччини у формуванні спільної позиції ЄС щодо російсько-українського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*, 3 (2015), 33–37; *Ії ж*: Позиції держав-членів ЄС щодо російсько-українського конфлікту. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*, 36, Ч. 3 (2015), 13–19.

⁴ Мартинов А.Ю. Партія “Альтернатива для Німеччини”: передісторія і місце у спектрі правих популістських сил ФРН. *Україна — Європа — Світ*, 18–20 (2016), 139–145.

⁵ Копиленко М. Чи стане “Альтернатива для Німеччини” справжньою альтернативою. *Голос України* : веб-сайт. URL: <http://www.golos.com.ua/article/276746> (дата звернення: 20.08.2019).

⁶ Іванов О., Андрієвський О. Альтернатива для Німеччини — партія євроскептиків у найпотужнішій країні ЄС. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 1 (2015), 9–11.

раїнського майбутнього і навпаки”⁷. На вирішальному значенні інформаційної складової як зброї у гібридній війні також наголошує український політичний експерт Євген Магда⁸. З огляду на це важливе значення для обраної проблематики має дослідження під назвою “Україна очима Німеччини”, підготовлене фахівцями Німецького Товариства міжнародного співробітництва. За переконанням авторів, стереотипний образ України в громадському дискурсі Німеччини ґрунтується на чотирьох “К”: Крим, війна, криза, корупція (Krim, Krieg, Krise, Korruption)⁹.

Мета статті полягає у з’ясуванні специфіки зображення регіону Східної Європи в програмних документах основних політичних партій Німеччини на виборах до Бундестагу 2017 року.

ХДС / ХСС. Останні парламентські вибори в ФРН не лише кардинально змінили політичний ландшафт країни, а також водночас засвідчили кризу двох традиційних німецьких народних партій. Зокрема, блок ХДС / ХСС на чолі з федеральним канцлером А. Меркель отримав 33% голосів виборців (246 з 709 місць у Бундестазі), що на 8,5% менше у порівнянні з результатами попередніх виборів до Бундестагу 2013 року. Загалом третя каденція в ролі очільниці ФРН виявилася для лідерки християнських демократів набагато складнішим випробуванням, ніж дві попередні. Однією з основних причин масштабних рейтингових втрат експерти вважають міграційні ініціативи, зокрема політику “відкритих дверей” щодо біженців. Наприкінці 2016 року з’явилися повідомлення про намір А. Меркель вчетверте брати участь у виборчих перегонах. Цей крок позбавив ХДС необхідності обирати нового лідера, який би зміг привести партію до впевненої перемоги на парламентських виборах.

Спільна передвиборча програма Християнсько-демократичного союзу на чолі з федеральним канцлером Ангелою Меркель та баварського Християнсько-соціального союзу, який очолює Горст Зеергофер, була оприлюднена третього липня 2017 року. У документі під назвою “За Німеччину, в якій ми добре й охоче живемо” традиційно приділена незначна увага східноєвропейській проблематиці. Зокрема, російсько-український збройний конфлікт у передвиборчій програмі ХДС / ХСС розглядається в загальному контексті європейської безпеки: “Навіть у нашому сусідстві територіальна цілісність України ставиться під сумнів

⁷ Снайдер Т. *Українська історія, російська політика, європейське майбутнє*. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2014, 35.

⁸ Магда Є. Образ України в європейській громадській та політичній думці як зброя у гібридній війні. *Історія та історіографія в Європі*, 5 (2016), 96–102.

⁹ Die Ukraine in den Augen Deutschlands. Bilder und Wahrnehmungen eines Landes im Umbruch. Deutsche Gesellschaft für internationale Zusammenarbeit. *Ukraine Woche* : веб-сайт. URL: http://ukraine-woche.de/wp-content/uploads/2018/03/Die-Ukraine-in-den-Augen-Deutschlands_de.pdf (дата звернення: 20.08.2019).

російською агресією”¹⁰. Зважаючи на загрози, спричинені українською кризою, декларується необхідність розділити спільну геостратегічну відповідальність за свободу та мир, а також брати активнішу участь у розв’язанні міжнародних конфліктів, які розгортаються в державах, розташованих у безпосередньому сусідстві з Європейським Союзом. Саме з огляду на це “ЄС взяв участь у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту, тому ми разом боремося за Паризьку угоду про клімат”¹¹. Крім того, у програмному документі міститься заклик до Росії дотримуватися та виконувати Мінські домовленості на постійній основі та продовжувати діалог¹².

Отже, християнські демократи вважають врегулювання російсько-українського збройного конфлікту важливим завданням східноєвропейської політики ФРН. За їхнім переконанням, цей процес має відбуватися не у військовій, а у виключно політико-дипломатичній площині. Стратегія ХДС / ХСС полягає в тому, щоб працювати над мирним врегулюванням української кризи шляхом подальшого дипломатичного тиску на Росію та посилення санкцій у разі необхідності. Водночас варто зазначити, що українська проблематика не стала складовою передвиборчої полеміки з соціал-демократами, які на той час були партнерами за “великою коаліцією” та водночас головними конкурентами ХДС / ХСС у боротьбі за посаду федерального канцлера на парламентських виборах 2017 року.

СДПН. Як і ХДС / ХСС, представники Соціал-демократичної партії Німеччини, яких під час виборчих перегонів очолював Мартін Шульц, також зазнали суттєвих рейтингових втрат. За результатами останніх парламентських виборів німецькі соціал-демократи здобули лише 20,5% голосів, що дорівнює 153 з 709 місць у Бундестазі. Цей показник є найнижчим результатом за всю історію діяльності політичної партії, починаючи з 1949 р. Проте після краху переговорів щодо “Ямайки” 66% членів СДПН погодилися увійти до складу урядової коаліції разом з блоком ХДС / ХСС.

На формування зовнішньополітичних орієнтирів німецьких соціал-демократів значною мірою впливає досвід “нової східної політики”, започаткованої першим канцлером ФРН від СДПН Віллі Брандтом у роки “холодної війни”. Тоді цей комплекс заходів дозволив не лише зняти напругу між ФРН та НДР, але й суттєво покращити відносини ФРН із СРСР. У 1998–2005 рр., коли зовнішню політику федерального уряду формувала “червоно-зелена” коаліція на чолі з соціал-демократом Гер-

¹⁰ Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben. Regierungsprogramm 2017–2021. Berlin : CDU-Bundesgeschäftsstelle, 2017, 56.

¹¹ Ibid., 56.

¹² Ibid., 64.

хардом Шредером, Російська Федерація вважалася найважливішим партнером ФРН у Східній Європі. Німецько-українські відносини в той час розвивалися за залишковим принципом, а перманентна політична та економічна нестабільність в Україні не сприяла їхньому покращенню.

У супереч сподіванням українського уряду “Помаранчева революція” не спричинила переходу двосторонніх взаємин на рівень стратегічного партнерства. До того ж, після відставки з посади федерального канцлера Герхард Шредер обійняв пост у спостережній раді російського державного концерну “Роснефть”. Цей факт, а також заяви колишнього лідера соціал-демократів про те, що він не має морального права за-суджувати дії російського Президента в Україні, неодноразово викликали критичні зауваження не лише з боку політичних опонентів, а й всередині самої Соціал-демократичної партії. За скасування антиросійських санкцій також неодноразово виступав соціал-демократ Зігмар Габріель, який у 2013–2017 роках перебував на посаді віце-канцлера та міністра економіки й енергетики. У ході передвиборчої боротьби ці теми активно обговорювалися в німецькій пресі.

Програма “Час для більшої справедливості” була затверджена 25 червня 2017 року під час партійної конференції в Дортмунді. Розробники документа особливо наголошують на ключовому значенні німецько-американської співпраці для зовнішньої політики ФРН: “США є і залишатимуться найближчим партнером Німеччини за межами Європи. У той час, коли цінності знаходяться під тиском і перебувають під загрозою в багатьох місцях, все більшої важливості набуває подальше зміцнення цього партнерства. Крім того: поточні виклики та невизначеність у світі занадто велика для США та Європи, щоб дозволити собі не діяти спільно. Сирія, Ірак, Лівія, Україна, відносини з Росією, боротьба з міжнародним тероризмом, формування майбутнього глобального економічного й торговельного режиму — це деякі виклики, які вимагають життєздатного трансатлантичного партнерства”¹³.

Документ не приділяє особливої уваги Східній Європі, проте як друга за рівнем впливу політична сила Німеччини СДПН не могла оминати увагою питання анексії Криму та російської агресії на сході України. Ці події змусили соціал-демократів переглянути власну зовнішньополітичну стратегію у Східній Європі та скоригувати її відповідно до міжнародної ситуації. Зокрема, у програмному документі СДПН зазначається наступне: “Наші відносини з Росією обтяжені діями російського уряду на сході України та порушенням міжнародного права шляхом анексії Криму.

¹³ Zeit für mehr Gerechtigkeit: Zukunft sichern, Europa stärken. Das Regierungsprogramm 2017 bis 2021. Berlin : SPD-Parteivorstand, 2017, 107.

Порушуються фундаментальні принципи європейського порядку миру та безпеки. Однак ми переконані, що мир і безпека в Європі можливі тільки з Росією, не без Росії або навіть проти Росії. Це вимагає деескалації, повернення до політичного діалогу та диференційованого застосування механізму санкцій”¹⁴.

У довгостроковій перспективі німецькі соціал-демократи задекларували прагнення до “всеосяжної архітектури безпеки для всієї Європи”. У цьому контексті, за їхнім переконанням, необхідно знову вдатися до зміцнення політики розрядки. Наразі політичний процес, який успішно завадив розв’язанню відкритої війни на сході України, зупинився. Проте це не означає, що варто відмовлятися від вищезазначеної ініціативи. Суттєвий поступ в реалізації Мінських домовленостей призведе до покрокового зняття санкцій щодо Росії¹⁵. Також вони виступають проти постачання зброї в Україну, оскільки це суперечить “політиці розрядки” щодо розв’язання міжнародних конфліктів, послідовними прихильниками якої є члени СДПН.

Вищезазначена позиція загалом узгоджується з положеннями, задекларованими в програмних документах ХДС / ХСС, ВДП та “Союзу 90 / Зелених”. Проте, на відміну від християнських демократів, у публічних виступах соціал-демократи активно критикували ініціативу НАТО щодо підвищення видатків на оборону до 2% ВВП у відповідь на російську агресію на Донбасі. У ході передвиборчої боротьби вони виступали проти подальшого розширення Організації Північноатлантичного договору на схід, а також негативно оцінювали можливість приєднання України до цього воєнно-політичного блоку та Європейського Союзу. Альтернативу повноправного членства України в ЄС представники партії вбачали в Угоді про асоціацію. Головною проблемою СДПН вважає корупцію, поширену у владних структурах, та підпорядкованість органів державної влади нашої держави інтересам окремих угруповань. Водночас соціал-демократи виступають за активну підтримку реформ задля зближення України з Євросоюзом та вважають, що в майбутньому наша держава повинна стати “містком” між Росією та Заходом.

“Альтернатива для Німеччини”. Вибори до Бундестагу 2017 року засвідчили значне зростання впливу правопопулістських сил у Німеччині. Основна інтрига передвиборчої боротьби полягала в тому, яка з політичних сил посіде третє місце. Його за результатами виборчих перегонів впевнено здобула АдН. Свої голоси цій партії віддали 12,6% німецьких виборців (94 з 709 місць у Бундестазі). Проте долучитися до складу уря-

¹⁴ Ibid., 107.

¹⁵ Ibid., 107.

дової коаліції АдН не вдалося, адже інші фракції категорично відмовилися співпрацювати з представниками цієї політичної сили. Зрештою депутати АдН увійшли до складу федерального уряду в ролі опозиційної фракції.

У політичному спектрі ФРН АдН є наймолодшою партією. Її було засновано лише за п'ять місяців до федеральних виборів 2013 року на знак протесту проти надання масштабної грошової допомоги Греції для боротьби з фінансовою кризою. Тоді головні вимоги АдН стосувалися відмови Німеччини від євро та виходу з Єврозони. Зрештою політичній силі не вистачило всього 0,3% голосів виборців, щоб потрапити до складу федерального уряду. Проте упродовж наступних чотирьох років представникам АдН вдалося увійти до ландтагів 13 федеральних земель, а також пройти до Європарламенту. Успіх цієї політичної сили на низці земельних та останніх федеральних виборах є результатом розчарування частини німецького суспільства політикою, яку проводять християнські демократи та соціал-демократи у складі “великої коаліції”, особливо стратегією “відкритих дверей” щодо біженців. З 2015 року партія вважається антиісламською та активно виступає проти збільшення кількості мігрантів у Німеччині. Дотепер очільники АдН були відомі перш за все ксенофобськими націоналістичними та антиісламськими заявами та пов'язаними з ними публічними скандалами, а також запеклою боротьбою всередині самої партії. В українській пресі керівники цієї партії часто згадуються через тісні контакти з Росією, а також регулярні візити на території Криму та Донбасу. Крім того, на відміну від інших великих німецьких партій, вони схвально оцінили перемогу Д. Трампа на президентських виборах у США, а також вихід Великої Британії з лав Європейського Союзу.

Донедавна АдН в німецькому суспільстві не сприймали як впливову політичну силу, проте за результатами опитування громадської думки, яке на початку 2018 року проводив впливовий соціологічний інститут Infratest Dimar, цій партії були готові віддати свої голоси 18% виборців. Цей результат ставить правих популістів відразу на друге місце за впливом на перебіг політичного життя в Німеччині. До того ж, АдН вважається найпопулярнішою політичною силою у східнонімецьких землях. У разі її перемоги на майбутніх земельних виборах можливості формування класичних урядових коаліцій будуть суттєво ускладнені¹⁶.

Загалом передвиборча програма АдН є доволі суперечливою. З одного боку, в документі задекларовано сприяння Німеччиною як однієї з найважливіших економічних націй у світі розвитку хороших відносин з

¹⁶ Чому правопопулістська АдН стала другою за рейтингом партією у ФРН? *Deutsche Welle* : веб-сайт. URL: <https://p.dw.com/p/35JPU> (дата звернення: 20.08.2019).

усіма державами та мирному співіснуванню народів. Проте на 76 сторінках програми цієї партії немає жодного слова про російсько-український збройний конфлікт та можливі шляхи його вирішення. Водночас АдН зазначила про свою відданість цінностям Статуту Організації Об'єднаних Націй та міжнародного права. Політична сила прагне до “зовнішньої політики, спрямованої на реалізацію інтересів Німеччини. ФРН потрібна стратегія національної безпеки, адаптована до цієї проблеми. Як держава, що формує міжнародну спільноту, наша країна може сприяти запобіганню кризам і мирному вирішенню конфліктів”¹⁷.

АдН стала однією з двох великих німецьких партій, які у своїх програмних документах утрималися від оцінки дій Росії на території нашої держави. У програмі правих популістів про суверенітет України у визнаних міжнародною спільнотою кордонах не йдеться взагалі. Натомість, на думку розробників документа, “німецький інтерес полягає в тому, щоб залучити Росію до загальнополітичної структури безпеки, не зневажаючи її власні інтереси та інтереси наших союзників”. АдН виступає за припинення політики санкцій і поглиблення економічної співпраці з Росією”¹⁸.

Отже, передумовою тривалого миру на території Європи представники АдН вважають розрядку у відносинах із Російською Федерацією. Це положення повністю узгоджується з публічними заявами керівників партії, зокрема Александра Гауланда. За його словами, врегулювати російсько-український конфлікт можливо за допомогою розділу України: “Значна частина України, де проживають здебільшого католики, має своє історичне право йти своїм шляхом. Водночас ті регіони, де домінують росіяни, так само мають право зв'язати свою долю з Росією. Через це не треба воювати. Про це можна спокійно домовитись”¹⁹.

ВДП. Від заснування ФРН 1949 року вільні демократи традиційно виступали молодшим партнером у федеральному уряді, формуючи коаліції то з консерваторами, то з соціал-демократами. Традиційно ця політична сила вважається представником інтересів малих та середніх підприємців, а також характеризується політичними опонентами як “партія високих заробітків”. Завдяки статусу “золотої акції” вільні демократи найдовше були представлені в Бундестазі в порівнянні з іншими партіями. Проте після 1990 року ВДП вдавалося формувати коаліції лише

¹⁷ Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24 September 2017. Berlin : Alternative für Deutschland (AfD), 2017, 18.

¹⁸ Ibid., 19.

¹⁹ “Альтернатива для Німеччини”: праві популісти у руслі Кремля. *Deutsche Welle* : веб-сайт. URL: <http://p.dw.com/p/2hh1u> (дата звернення: 20.08.2019).

з представниками блоку ХДС / ХСС. На чергових федеральних виборах 2013 року вільним демократам не вистачило всього 0,2% голосів для подолання 5% прохідного бар'єра. У результаті фракція ВДП вперше після возз'єднання ФРН з НДР не була представлена в Бундестазі та, відповідно, не мала можливості впливати на внутрішню й зовнішню політику Німеччини. Тому найважливіше завдання, яке стояло перед керівниками цієї партії 2017 року, полягало в поверненні симпатій виборців. За підсумками останніх виборів до Бундестагу ВДП вдалося здобути 10,7% голосів, що дозволило отримати 80 з 709 місць у Бундестазі. Крім того, партія мала можливість стати одним з молодших партнерів в коаліції "Ямайка". Проте через вісім тижнів після початку коаліційних переговорів вільні демократи відмовилися увійти до складу урядової коаліції разом з ХДС / ХСС та "Союзом 90 / Зеленими".

Фундаментальні цілі Вільної демократичної партії передбачають забезпечення дотримання прав і свобод людини та громадянина, зменшення втручання держави в економіку та поглиблення інтеграції між країнами, які входять до складу Європейського Союзу. Крім того, наразі ВДП залишається єдиною серед основних політичних сил Німеччини, яка задекларувала підтримку приєднання України до процесів європейської інтеграції як повноправного члена ЄС. Особливо вільні демократи наголошували на необхідності визначених конституційних реформ та запровадження послідовного модернізаційного курсу в нашій державі.

Програма ВДП під назвою "Ми мислимо по-новому" була схвалена 2 квітня 2017 року. Документ містить детальний розділ щодо зовнішньої політики ФРН. Зокрема, вільні демократи зайняли чітку та принципову позицію щодо російсько-українського конфлікту. Зокрема, в розділі "Свобода та права людини у світі" зазначається: "Ми, вільні демократи, закликаємо російський уряд негайно припинити незаконну окупацію Криму та війну на сході України. Вони порушують не тільки заборону насильства згідно зі статтею 2 розділу 4 Статуту Організації Об'єднаних націй, але також суверенітет і територіальну цілісність України"²⁰.

У програмному документі ВДП традиційно зацентровано увагу на незадовільній ситуації з правами людини в Російській Федерації: "Ми також з великою стурбованістю спостерігаємо за посиленням репресій проти опозиції та громадянського суспільства в Росії та виступаємо за чітке визначення та засудження цих порушень прав людини. Для нас застосовуються принципи європейського мирного порядку, до яких зобов'язується й Росія: суверенна рівність держав, непорушність їхніх кордонів, мирне врегулювання конфліктів, а також вільний союз, демократія

²⁰ Denken wir neu. Das Programm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2017: "Schauen wir nicht länger zu". Berlin : FDP Bundesgeschäftsstelle, 2017, 100.

та повага до прав людини. Для нас, вільних демократів, ці принципи обговоренню не підлягають”²¹.

За переконанням ВДП, антиросійські санкції повинні діяти до того часу, поки Президент РФ В. Путін здійснюватиме політику інтервенції. Зважаючи на це, вільні демократи заперечують проти повторного приєднання Росії до міжнародного клубу держав “Велика вісімка”. Антиросійські санкції, на думку вільних демократів, обов’язково потрібно посилити в разі ескалації воєнного конфлікту. Поетапне або ж цілковите скасування санкцій можливе лише за умови суттєвого сприяння російським урядом врегулювання ситуації, що склалася”²².

Проте, водночас із засудженням анексії Криму та російської агресії на сході України, вільні демократи наголошують на необхідності продовжувати діалог. Проте запитання, чи можливий такий діалог до того часу, поки Крим перебуває у складі Російської Федерації, залишається без відповіді. Так, у програмному документі ВДП зазначається: “як сусідні країни на європейському континенті, Німеччина та ЄС тісно пов’язані з Росією — економічно, культурно та політично. У важкі часи особливо важливо підтримувати зв’язок один з одним. Незалежно від того, чи на політичному рівні, в ОБСЄ або Раді Росія-НАТО, так і через контакти громадянського суспільства: діалог створює довіру, довіра створює безпеку. У середньостроковій перспективі нашою метою має стати досягнення надійного партнерства з Росією шляхом діалогу та зміцнення довіри”²³.

На відміну від інших політичних сил, у передвиборчій програмі ВДП побіжно згадуються програма ЄС “Східне партнерство”, а також необхідність розширення та поглиблення співпраці зі східноєвропейськими державами. За переконанням вільних демократів, зважаючи на підписання Україною, Молдовою та Грузією Угод про асоціацію в рамках політики сусідства Європейського Союзу, з ними слід продовжувати співпрацю за всіма напрямками. З огляду на це перед Євросоюзом стоїть завдання адаптації та зміцнення власної політики безпеки з партнерами, які обрали європейський шлях розвитку. Також ВДП наголосила на сприянні демократії та економічних перетворень у вищезазначених країнах”²⁴.

Водночас варто зазначити, що публічні виступи представників німецьких політичних партій далеко не завжди узгоджуються з положеннями, зафіксованими в програмних документах. Зокрема, за місяць до федеральних виборів Крістіан Лінднер виступив із заявою, в якій запро-

²¹ Ibid., 100–101.

²² Ibid., 101.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid., 102.

понував “заморозити в діалозі з РФ питання Криму”: “Наша пропозиція полягає в тому, щоб ми повернулися до традиційної німецької політики розрядки”²⁵. Такий крок, за переконанням лідера німецьких вільних демократів, створить передумови для покращення відносин із Російською Федерацією. Проте водночас очільник ВДП наголосив: “Анексія Криму — це порушення міжнародного права, ми цього не приймемо. Санкції залишаються чинними (...). Але все ж варто подивитися, чи зможемо ми перервати поточну спіраль ескалації та гонку озброєнь, чи готові в Росії змінити власну політику”²⁶.

Отже, представники Вільної демократичної партії, як і більшість інших основних політичних сил Німеччини, засуджують анексію Криму та російську агресію на сході України. Водночас вільні демократи не заперечують проти поступового зняття санкцій в разі суттєвого прогресу у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту. Натомість у відповідь на загострення збройного протистояння представники цієї політичної сили вважають доцільним запровадження жорсткіших санкцій.

“Ліві”. За результатами парламентських виборів 2017 року німецькі посткомуністи отримали 9,2% голосів, опинившись на п’ятому місці серед усіх партій та здобувши 69 з 709 місць у Бундестазі. Ця політична сила мала незначні шанси увійти до складу коаліції, особливо зважаючи на зовнішньополітичну стратегію “Лівих”. Її ключові аспекти зводяться до створення колективної системи безпеки за участю Росії, ліквідації НАТО, заборони на виробництво та експорт Німеччиною зброї, а також припинення всіх закордонних місій Бундесверу. Доволі сумнівною виглядала можливість узгодження вищезазначених вимог радикального пацифізму із зовнішньополітичними стратегіями інших основних політичних партій ФРН.

Датою заснування Лівой партії вважається 2007 рік, проте насправді вона має набагато довшу історію. Ця політична сила стала наступницею “Партії демократичного соціалізму” та партії “Робітнича і соціальна справедливість — виборча альтернатива”. За весь період існування возз’єднаної Німеччини правонаступникам східнонімецьких посткомуністів ніколи не вдалося долучитися до формування урядових коаліцій. Напередодні виборів до Бундестагу 2017 року в німецьких ЗМІ точилися дискусії про те, чи готові “Ліві” до політичної відповідальності на федеральному рівні.

Програмні настанови “Лівих” традиційно стосуються насамперед соціальної справедливості та боротьби з бідністю в Німеччині. Партія пози-

²⁵ Крістіан Лінднер: Питання Криму в діалозі з РФ варто заморозити. *Deutsche Welle* : веб-сайт. URL: <http://p.dw.com/p/2iiRM> (дата звернення: 20.08.2019).

²⁶ Там само.

ціює себе як виразника інтересів “маленької людини”. За переконанням посткомуністів, “сьогодні Європейський Союз переживає глибоку кризу, спричинену соціальними обмеженнями, суворою економією та дефіцитом демократії. Федеральний уряд завжди зміцнював цей курс. Тепер збройні сили ЄС та НАТО загрожують миру на кордонах із Росією”²⁷.

“Ліві” є другою серед великих політичних партій Німеччини, яка схвалює політику Президента РФ В. Путіна щодо Криму та Донбасу, а також заперечує вторгнення російських збройних сил на територію України. На 144 сторінках їхньої передвиборчої програми немає жодного слова про російсько-український збройний конфлікт. Подібні погляди не завадили посткомуністам напередодні парламентських виборів 2017 року схвально оцінювати Мінські домовленості, які, на їхню думку, є єдиним можливим способом врегулювання поточної ситуації. Проте водночас очільники “Лівої” партії гостро критикують запровадження антиросійських санкцій та активно виступають за їхнє скасування.

На відміну від ХДС / ХСС, СДПН, ВДП та “Союзу 90 / Зелених”, посткомуністи не вважають, що йдеться про російсько-український збройний конфлікт. Найбільше в ситуації, що склалася, їх турбує погіршення відносин із Російською Федерацією: “у середині Європи, в Україні, точиться гаряча війна. Картину між ЄС та Росією визначають санкції та контрсанкції. Там, де необхідне роззброєння, з обох сторін переважає словесне та воєнне озброєння. Ми вважаємо фатальною цю конфронтаційну політику”²⁸.

Також предметом критики в публічних виступах посткомуністів часто виступає підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, проте запровадження безвізового режиму вони загалом оцінюють позитивно. “Ліві” вважають, що Україна повинна “бути мостом між Росією та ЄС”. Водночас у програмному документі зазначається, що “вступ до НАТО таких країн, як Грузія, Україна або Македонія ще більше посилить напругу з Росією. Багато людей у нашій країні занепокоєні погіршенням відносин Німеччини та ЄС із Росією. Сьогодні більше ніхто не говорить про спільний європейський дім та переваги миру після завершення “холодної війни”²⁹.

Посткомуністи дотримуються думки, згідно з якою важливим форматом загальноєвропейського співробітництва є зміцнення Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Досягнення цієї мети можливе завдяки укладенню угоди, яка заборонила б вступ нових членів до

²⁷ Sozial. Gerecht. Frieden. Für alle. Die Zukunft, für die wir kämpfen. Die Linke. Langfassung des Wahlprogramms zur Bundestagswahl 2017. Berlin : Die Linke, 2017, 8.

²⁸ Ibid., 100.

²⁹ Ibid.

НАТО. За переконанням “Лівих”, необхідно розробити нову, орієнтовану на розрядку східну політику. Безпека в Європі може бути лише безпекою з Росією, а не проти Росії. Це положення має стати безпеково-політичною орієнтацією європейської та німецької торгівлі. Натомість військові маневри або плани щодо розташування систем озброєння вздовж російського західного кордону лише посилюють конфлікт. Також посткомуністи наголошують на припиненні використання закордонних місій Бундесверу, особливо на території держав Східної Європи³⁰.

Отже, положення передвиборчої програми “Лівих” оминають увагою питання східноєвропейської політики Німеччини, а також російсько-український збройний конфлікт та можливі шляхи його подолання. Натомість Україна згадується лише в контексті “гарячої війни, яка точиться в середині Європи”. Також німецькі посткомуністи особливо наголошують на необхідності припинити процес розширення НАТО на Схід, оскільки це може погіршити відносини Заходу з Російською Федерацією.

“Союз 90 / Зелени”. Датою заснування західнонімецької партії “Зелених” вважається 1980 рік. Ця політична сила стала результатом об’єднання різних суспільних протестних груп у післявоєнній Німеччині. Їхні головні вимоги стосувалися необхідності захисту довкілля, ліквідації “брудної” атомної енергії та досягнення гендерної рівності. 1993 року до “Зелених” долучився “Союз 90”, який з 1991 року функціонував у східнонімецьких землях. Упродовж 1998–2005 роках об’єднання входило до складу “червоно-зеленої” коаліції на чолі з соціал-демократом Герхардом Шредером. Тоді пост міністра закордонних справ обіймав Йошка Фішер. Після приходу до влади “великої коаліції” 2005 року “Союз 90 / Зелени” перебувають в опозиції. За результатами федеральних виборів 2017 року політичній силі вдалося здобути 8,9% голосів, що всього на 0,5% перевищує результат “Зелених” на попередніх виборах. Таким чином, партія отримала 67 з 709 місць у Бундестазі. Проте суттєві ідеологічні розбіжності з фракціями ХДС / ХСС та ВДП не дозволили “Союзу 90 / Зелених” увійти до складу урядової коаліції.

Програма “Союзу 90 / Зелених” була затверджена 16–17 червня 2017 року на партійному з’їзді в Берліні. Розробники документа активно виступають за посилення спільної зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу. Крім того, вони допускають можливий вступ України до ЄС за умови дотримання Копенгагенських критеріїв. За переконанням “Зелених”, Росія загрожує європейському мирному порядку через агресивну великодержавницьку політику Президента В. Пу-

³⁰ Ibid., 100.

тіна: “Росія спричинила значне загострення міжнародної напруженості анексією Криму, яка суперечить міжнародному праву, військовими діями на сході України та жорстокою військовою інтервенцією на боці Асада”³¹.

Представники цієї політичної сили не лише позитивно оцінили Мінські домовленості та запровадження антиросійських санкцій, а й наполягли на їхньому посиленні в разі ескалації збройного протистояння на Донбасі. Зокрема, в програмному документі зазначається наступне: “Ми дуже серйозно ставимося до нових проблем безпеки країн Східної Європи. Рішення конфлікту в Україні може бути лише політичним і дипломатичним. Тому ми дотримуємося мінського процесу. Ми вважаємо, що цільові санкції ЄС щодо відповідальних осіб, державних і приватних інституцій є ефективним інструментом зовнішньої політики та на даний момент підтримуємо санкції проти Російської Федерації”³². У передвиборчій програмі “Зелених” також акцентується увага на масових обмеженнях “свободи думки та верховенства права” в Росії, Китаї, Єгипті, Туреччині, Індії та В’єтнамі. За словами розробників документа, держава все більше ускладнює та криміналізує діяльність неурядових організацій і демократичних рухів. Те саме стосується політичних фондів та їхнього розвитку місцевих структур громадянського суспільства³³.

Предметом критики “Зелених” стали дії федерального канцлера щодо проекту “Північний потік-2”. Так, за словами речника фракції “Зелених” у Бундестазі Оміда Нуріпура: “Це цілковито помилковий проект. У нас постає питання, чи матиме Німеччина від нього хоч щось? Я в це не вірю. Однак навіть якби від нього була б бодай якась користь Німеччині, чи варто будувати газогін із Росії за рахунок Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Італії та України?”³⁴.

Таким чином, аналіз зовнішньополітичних частин програмних документів щодо Східної Європи свідчить, що напередодні чергових парламентських виборів 2017 року представники німецької політичної еліти вважали врегулювання російсько-українського збройного конфлікту одним з головних завдань східноєвропейської політики ФРН. Більшість впливових політичних сил схвалювали зусилля федерального уряду, спрямовані на реалізацію Мінських домовленостей. Всі партії, крім “Лівих” та АдН, також позитивно оцінювали запровадження санкцій щодо Росії, допускаючи їхнє поступове скасування в разі досягнення суттєвого

³¹ Zukunft wird aus Mut gemacht. Bundestagswahlprogramm 2017. Berlin : Bündnis 90 / Die Grünen, 2017, 66.

³² Ibid., 75.

³³ Ibid.

³⁴ Німецькі Зелені та Україна: більше вимагати та більше допомагати. *Deutsche Welle* : веб-сайт. URL: <https://p.dw.com/p/2iTwc> (дата звернення: 20.08.2019).

прогресу з врегулювання російсько-українського збройного конфлікту. Виходячи зі змісту програмних документів, найбільш прихильними до України виявилися програмні положення ВДП та партії “Союз 90 / Зелени”. Учасники “великої коаліції”, сформованої за підсумками коаліційних переговорів 12 березня 2018 року, поділяють погляди федерального канцлера на врегулювання російсько-українського конфлікту політико-дипломатичними засобами. Зокрема, врегулювання конфлікту на сході України назване одним з пріоритетів зовнішньополітичної діяльності нового федерального уряду. Також однаковими виявилися позиції учасників урядової коаліції щодо антиросійських санкцій. Ці факти дають підстави сподіватися на подальшу активну участь Німеччини у врегулюванні російсько-українського збройного конфлікту. Загалом федеральний уряд є прибічником ситуативної політики щодо подій, які відбуваються на території Східної Європи. Проте в довгостроковій перспективі таку стратегію не можна вважати ефективною, адже події 2014–2018 років засвідчили необхідність нагальної трансформації зовнішньополітичної стратегії ФРН щодо Східної Європи.

REFERENCES

1. “Alternatyva dlja Nimechchyny”: pravi populisty u rusli Kremlia. *Deutsche Welle*. Retrieved from <http://p.dw.com/p/2hh1u>. [in Ukrainian].
2. Berends Ya. (2015). Kinets “skhidnoi polityky”? *Historians.in.ua*. Retrieved from <http://www.historians.in.ua/skhidnoi/index.php/en/dyskusiya/1426-yan-berends-kinets-skhidnoi-polityky> [in Ukrainian].
3. Chomu pravopopulistska AdN stala druhoiu za reitynom partiieiu u FRN? *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://p.dw.com/p/35JPU>. [in Ukrainian].
4. Denken wir neu. Das Programm der Freien Demokraten zur Bundestagswahl 2017: “Schauen wir nicht länger zu”. (2017). Berlin: FDP Bundesgeschäftsstelle [in German].
5. Die Ukraine in den Augen Deutschlands. Bilder und Wahrnehmungen eines Landes im Umbruch. Deutsche Gesellschaft für internationale Zusammenarbeit. *Ukraine Woche*. Retrieved from http://ukraine-woche.de/wp-content/uploads/2018/03/Die-Ukraine-in-den-Augen-Deutschlands_de.pdf. [in German].
6. Ivanov, O., Andrijevsjkij, O. (2015). Aljternatyva dlja Nimechchyny — partija jevoskeptykiv u najpotuzhnishij krajini JeS. *Visnyk Kyjivskogho nacionaljnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorija*, 1, 9–11. [in Ukrainian].
7. Für ein Deutschland, in dem wir gut und gerne leben. Regierungsprogramm 2017–2021 CDU / CSU. (2017). Berlin: CDU-Bundesgeschäftsstelle [in German].
8. Kharlan, H.O. (2017). Transformatsiiapozytsii politychnykh partii FRN shchodo skhidnoievropeiskoi polityky (2005–2017 rr.) *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky*, 26, 310–311. [in Ukrainian].
9. Kopylenko, M. (2016). Chy stane “Aljternatyva dlja Nimechchyny” spravzhnjoju aljternatyvoju. *Holos Ukrainy*. Retrieved from <http://www.golos.com.ua/article/276746>. [in Ukrainian].

10. Kristian Lindner: Pytannia Krymu v dialozi z RF varto zamorozyty. *Deutsche Welle*. Retrieved from <http://p.dw.com/p/2iiRM>. [in Ukrainian].
11. Maghda, Je. (2016). Obraz Ukrajiny v jevropejskij ghromadskij ta politychnij dumci jak zbroja u ghibrydnij vijni. *Istorija ta istorioghrafija v Jevropi*, 5, 96–102. [in Ukrainian].
12. Martynov, A.Ju. (2016). Partija “Aljternatyva dlja Nimechchyny”: perezistorija i misce u spektri pravvykh populistyskyykh syl FRN. *Ukrajina — Jevropa — Svit*, 18–20, 139–145. [in Ukrainian].
13. Nimetski Zeleni ta Ukraina: bilshe vymahaty ta bilshe dopomahaty. *Deutsche Welle*. Retrieved from <https://p.dw.com/p/2iTwc>. [in Ukrainian].
14. Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017. (2017). Berlin: Alternative für Deutschland (AfD) [in German].
15. Snajder, T. (2014). *Ukrajinsjka istorija, rosijjsjka polityka, jevropejsjke majbutnje*. Kyiv: DUKH I LITERA. [in Ukrainian].
16. Sozial. Gerecht. Frieden. Für alle. Die Zukunft, für die wir kämpfen. Die Linke. Langfassung des Wahlprogramms zur Bundestagswahl 2017. (2017). Berlin: Die Linke [in German].
17. Sydoruk, T.V. (2015). Pozyciji derzhav-chleniv JeS shhodo rosijjsjko-ukrajinsjkogho konfliktu. *Visnyk Ljvivsjskogho universytetu. Serija mizhnarodni vidnosyny*, 36, 13–19. [in Ukrainian].
18. Sydoruk, T.V. (2015). Rolj Nimechchyny u formuvanni spilnoji pozyciji JeS shhodo rosijjsjko-ukrajinsjkogho konfliktu. *Strategichni priorytety*, 3(36), 33–37. [in Ukrainian].
19. Zeit für mehr Gerechtigkeit. Unser Regierungsprogramm für Deutschland 2017 bis 2021. (2017). Berlin: SPD-Parteivorstand [in German].
20. Zukunft wird aus Mut gemacht. Bundestagswahlprogramm 2017. (2017). Berlin: Bündnis 90 / Die Grünen [in German].